

Stjepan Kiš Segedinac (1505-1572)

Baranjski reformator europskoga utjecaja

Stanko Jambrek
Biblijski institut, Zagreb
sjambrek@bizg.hr

UDK:262.1
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 1, 2012.
Prihvaćeno: 3, 2012.

Sažetak

Uvodni dio sadrži sažeti prikaz reformacije u Baranji i Slavoniji u šesnaestom stoljeću te naznačuje ulogu reformatora Stjepana Kiša Segedinca u razvoju i institucionalizaciji Baranjske superintendencije (biskupije) ugarske Reformirane crkve, koja je obuhvaćala i današnje hrvatske pokrajine Baranju i Slavoniju. U članku se, na temelju izvorne građe, Segedinčevih objavljenih teoloških spisa i relevantne literature, analizira život i djelovanje biskupa, teologa, učitelja i spisatelja Stjepana Kiša Segedinca te njegov teološki utjecaj u Ugarskoj i Europi desetljećima nakon njegove smrti.

Ključne riječi: reformacija, Stjepan Kiš Segedinac, Matija Škarica, Biblija, teologija, Baranja, Slavonija, teološka rasprava.

Uvod

Najplodonosnije razdoblje naviještanja evanđelja po protestantskim propovjednicima u Slavoniji i Baranji pod osmanskom vlašću bilo je između 1540. i 1560. godine. Pojava luteranskog učenja u Slavoniji i Baranji zamjetna je već potkraj 1530-ih na imanjima ugarsko-hrvatskih protestantskih vlastelina Perenyi, koji su gospodarili Valpovom, i Nádasdy, vlastelinima Velike i Međurića. Nakon osmanlijskog osvajanja Valpova (1543) reformacija je znatnije širena na tlu nekadašnje pečuške biskupije. Pod utjecajem evanđelja mnogi su katolički svećenici¹ i fra-

1 Radoslav Lopašić navodi tri skupine katoličkih svećenika u Slavoniji i Podravini u 16. i 17. stoljeću. U prvoj su skupini katolički svećenici koji su, zaboravljajući na svećeničko zvanje, težili lagodnom i udobnom življenju, što su mogli jedino u prijateljstvu s Turcima uživati. U

njevci prihvatili reformno učenje te pristupili Evangeličkoj (luteranskoj), a 1550-ih i Reformiranoj (kalvinskoj) crkvi.² U Donjoj Ugarskoj, a onda i u Baranji i Slavoniji, razvijale su se, uz Rimokatoličku crkvu, i tri tradicije reformacije: luteranska ili evangelička, kalvinska ili reformirana te radikalna (antitrinitarijanska) tradicija reformacije. Evangelička tradicija reformacije značajno se u Ugarskoj širi 1530-ih i 1540-ih, reformirana 1540-ih i 1550-ih, a radikalna tradicija 1550-ih i 1560-ih.

Istočna Slavonija i Baranja pripadale su ugarskoj biskupiji Pečuh koja je nakon Mohačke bitke ostala bez duhovnog vodstva jer je većina klera poginula na bojištu. Reformacija na području istočne Slavonije i današnje hrvatske Baranje odvijala se u nizu procesa iz kojih, za potrebe ovoga rada, možemo izdvojiti dva najvažnija i prožimajuća procesa u ozračju širega razvoja reformacije u Donjoj Ugarskoj.³ U prvom je procesu, potkraj 1530-ih, 1540-ih i 1550-ih, zamjetno intenzivno evangeliziranje, naviještanje Božje riječi, te privođenje ljudi k vjeri u Isusa Krista i prihvaćanje Svetoga pisma kao autoriteta za osobno i obiteljsko življenje. Navjestitelji evanđelja okupljali su ljude i osnivali zajednice vjernika, služeći se pri tomu osobnim svjedočenjem, propovijedanjem evanđelja na otvorenom prostoru, trgovima i sajmištima, uglazbljenim biblijskim pripovijestima, teološkim raspravama i dramskim prikazima. U ovom se razdoblju u naviještanju evanđelja osobito istaknuo Mihael Starin, koji je sa suradnicima u sedam godina (1543-1551) u Baranji i Slavoniji reformirao i uspostavio sto dvadeset zajednica,

drugoj skupini su svećenici koji su uzvjerovali u Sveto pismo, prihvatili reformacijsko učenje i u skladu s njim reformirali svoje župe. U trećoj su skupini rijetki svećenici koji su ustrajali na katoličkom nauku i ostali vjerni Rimskoj crkvi (Lopašić, 1888, 115).

- 2 Iako je sjeme švicarske reformacije u Ugarskoj sijano 1540-ih, značajniji napredak reformirane tradicije reformacije zamjetan je 1550-ih. Na sinodi u Czersku 1557. godine prihvaćena je *Confessio Hungarica* koja je postala jedna od prvih reformiranih vjeroispovijesti. No kao službena vjeroispovijest novo uspostavljene Reformirane crkve u Mađarskoj usvojeno je 1567. *Drugo helvetsko vjeroispovijedanje* (1566) te je prihvaćen *Heidelberški katekizam* (1563).
- 3 Izvori za proučavanje reformacije u Donjoj Ugarskoj, a posebice u Baranji i Slavoniji, uključuju djela Mihaela Starina, Petra Kakonyija, Matije Škarice, Stjepana Kiša Segedinca te dokument *Articuli consensvs christianarvm (Članci suglasnosti kršćanskih crkava)*, poznatiji kao *Kneževinogradski kanoni*. Nezaobilazni izvor povijesnih informacija sadrže pisma Mihaela Starina, posebice pismo upućeno Nikoli Tuknju iz 1551; pismo Mirka Cigera Matiji Vlačiću koje je Vlačić objavio na latinskom *Epistola cuiusdam pii concionatoris ex Turcia ad M. Illy. missa, quails nam status Euangelii et Ecclesiarum sub Turco sit indicans, cum Praefatione Illyrici* (Magdeburg: Christian Rödinger, 1549) i njemačkom *Eine Schrifft eines fromen Predigers aus der Türckey an Illyricum geschrieben. Darinnen angezeigt wird, wie es dort mit der Kirche und dem Evangelio zugehet* (Magdeburg: Michael Lotter, 1550); pismo Joannesa Reyerthoya iz Beča ciriškom reformatoru Heinrichu Bullingeru, upućeno 10. listopada 1551. o reformnim zbivanjima u Donjoj Ugarskoj te pismo Samuelisa P. Pathaija, pastora crkve u Tolni, bivšeg učitelja u Lugu, koje je napisao 10. rujna 1647. Stephanumu Benjaminu Szilagyiju.

s obje strane Dunava i Drave, od kojih 50 u Baranji i 59 u Slavoniji (Marijanović, 2006, 24-26).

U drugom značajnijem procesu, koji vremenski zahvaća 1550-e, 1560-e i 1570-e, utvrđena su vjerovanja, oblikovane strukture crkve, utvrđeni su bogoslužni obrasci te je organiziran obrazovni sustav. Organizirana je na tom području nova superintendencija (biskupija), s četiri okružja ili seniorata (Lampe, 1728, 674). Prvi je seniorat (*Verefmartienfis*) zahvaćao područje Zmajevca, drugi (*Mohatfienfis*) područje Mohača, treći područje gornje Baranje (*Superioris Barovie*). Slavonske župe su okupljene u četvrtom Vukovarsko-požeškom senioratu (*Districtus Valkoniensis olim Posegiensis*)⁴ sa središnjicom seniorata u Tordincima. Obuhvaćao je područje između Save i Drave te je predstavljao Slavonsku reformiranu crkvu (*Ecclesiea Sclavonicae Reformatae*), u kojoj su obitavali Hrvati (*natione Sclavi*); gdje se je propovijedalo i hrvatskim jezikom (Lampe, 1728, 674). Prvi je senior bio pastor Mihael rodom iz Tordinaca (*pastor ecclesie patrie Tordofalvensis*), nekadašnji fratar samostana vukovarskoga.⁵

Utjecaj švicarske reformacije u Ugarskoj zamjetan je ranih 1540-ih. Već su se na sinodi u Erdödu⁶ održanoj 1545. vodile rasprave o smjeru reformacije u Ugarskoj: njemačkom evangeličkom (luteranskom) ili švicarskom reformiranom (kalvinskom). Tada je većina sudionika sinode usvojila *Augsburško vjeroispovijedanje* i njemačku evangeličku tradiciju reformacije. No 1550-ih utjecaj švicarske reformirane tradicije reformacije značajnije napreduje, posebice među Mađarima. Na sinodi u Czengersku 1557. godine prihvaćena je *Confessio Hungarica* (*Ugarska vjeroispovijest*) koja je postala jedna od prvih reformiranih vjeroispovijesti.⁷ No

4 Oslanjajući se na Lampea (1728, 677), Fermendžin (1878, 67) ističe da su u vukovarskom senioratu, uz manja mjesta, protestantske župe imala sljedeća veća mjesta: Osijek, Erdut, Korođ, Laslovo, Hrastin, Tomašinci, Bogdanovci, Miholjac, Podagrovci, Rakitinovci, Morosavlje, Varas, Marjanovci, Bzenica, Gjurgjic, Sirač, Dubica i još osam nepoznatih mjesta. I Bösendorfer, crpeći podatke od Lampea (1728, 677), donosi popis kalvinskih župa u Slavoniji, ali malo izmijenjen. Tu su: Vanja Luka (Banyaluka u blizini Jajca), Besenica, Čepin sa 3 crkve, Dalmad, Dopsin, Dubravnik, Dubica, Erdut, Osijek, Harastin, Jakofalu, Koprivna, Korogj, Kelgješ, Antin, Marijanci, Nebojša, Orozi, Petruša-Retfala, Antunovac, Sv. Gjuragj, Laslovo, Sarvaš, Zubovac, Selišće, Tomašanci, Tordinci, Novo selo i Vratka (Bösendorfer, 1910, 329). Lampe (1728, 677), pak, daje popis od 26 mjesta u Donjoj Baranji (*Inferior Barovia*), te 19 mjesta u vukovarskom okružju.

5 Neki izvori tvrde da je franjevac Mihael Tordinac, tadašnji župnik tordinački, pod mukama prešao na protestantizam i postao prvi pastor reformirane župe (Marković, 2003b, 113).

6 U Erdödu se 1545. okupilo dvadeset i devet pastora koji su usvojili vjeroispovijedanje od 12 članaka bitno u suglasju s Augsburškom vjeroispoviješću. Druga luteranska sinoda održana u Medwischu (Medias) 1548. usvojila je *Vjeroispovijest pet gradova* (*Confessio Pentapolitana*), kao vjeroispovijest pet slobodnih gradova Gornje Ugarske.

7 *Ugarskoj vjeroispovijesti* prethodilo je nekoliko vjeroispovijesti: 1) *Vjeroispovijest iz Kološva-*

kao službena vjeroispovijest novo uspostavljene Reformirane crkve u Mađarskoj usvojeno je 1567. *Drugo helvetsko vjeroispovijedanje* (1566)⁸ te je prihvaćen *Heidelberški katekizam* (1563).⁹

Tek sredinom druge polovice šesnaestoga stoljeća uređuju se odnosi između lokalnih crkava prema švicarskom reformiranom sinodalnom modelu.¹⁰ U tome je uvelike na području Baranje i Slavonije pomogao Stjepan Kiš Segedinac, koji je uz propovijedanje i poučavanje bio poznat po strateškom promišljanju.

Biografski podaci

Reformator Stjepan Kiš Segedinac (eng. Stephen Kis of Seged, Stephen De Zegedin; mađ. István Szegedi Kis; lat. Stephanus Szegedinus, Stephano Szegedino Pannonio, Stephani Szegedini) bio je jedan od ključnih reformatora u Ugarskoj, a njegov teološki, pastoralni i obrazovni utjecaj bio je vrlo zamjetan diljem Europe desetljećima nakon njegove smrti (Ráckeve, 2. svibnja 1572).¹¹ Rođen je 1505. u

ra (Claudiopolis) (1559); 2) Vjeroispovijest iz Debrecena (1560-1562), koja slovi kao prva ugarska izvorno kalvinska vjeroispovijest; 3) Vjeroispovijest iz Tarczala i Torde (1562. i 1563). Ugarska vjeroispovijest usvojena je 1557. ili 1558. a tiskana je 1570. u Debrecenu.

- 8 *Drugo helvetsko vjeroispovijedanje* je, uz *Heidelberški katekizam*, najšire prihvaćena i najautoritativnija reformirana izjava vjere. Prvo helvetsko vjeroispovijedanje (*Confessio Helvetica prior*) koje je predstavljalo vjeru svih švicarskih reformiranih kantona napisali su H. Bullinger, S. Grynaeus, O. Myconius i drugi okupljeni za tu svrhu u Baselu 1536. *Drugo helvetsko vjeroispovijedanje* (*Confessio Helvetica posterior*) usvojeno je 1565. u Zürichu, uz manje izmjene, prema predlošku H. Bullingera iz 1562. Objavljeno je 12. ožujka 1566. na njemačkom i latinskom jeziku, a uskoro je bilo prevedeno na brojne jezike, od francuskog do arapskog. Prihvatili su ga Škoti 1566, Mađari 1567, Francuzi 1571. i Poljaci 1578.
- 9 *Heidelberški katekizam* (1563), najpoznatiji katekizam reformirane tradicije reformacije, objavljen je na poticaj Fredericka III, izbornika i vladara Palatinije, koji je zadužio profesora teologije Zachariasa Ursinusa i gradskoga propovjednika Caspara Olevianusa iz Heidelberga da sastave katekizam kojim bi se riješile rasprave među reformatorima u pitanju prisutnosti Kristove u Večeri Gospodnjoj. Katekizam, tiskan u siječnju 1563, podijeljen je u tri djela, pedeset dvije nedjelje i sto dvadeset devet pitanja i odgovora. Na hrvatskome jeziku tiskan je prvi put 1935. u izdanju Reformatske hrišćanske crkve kraljevine Jugoslavije. Drugo izdanje objavila je 2000. godine Reformirana kršćanska crkva u Hrvatskoj.
- 10 Sinoda (grč. *synodos*, okupljanje, zborovanje) je crkveno zborovanje na kojem se raspravlja o crkvenim problemima, donose odluke i usvajaju odredbe i pravila.
- 11 Životopis Stjepana Kiša Segedinca prvi je napisao njegov student i pastoralni pomoćnik Matija Škarica (1544-1591) pod nazivom *Stephani Szegedini vita auctore Matthaeo Scaricaeo Pannonio*. Škaričin tekst Kiševa životopisa objavljen je u Baselu 1585. kao predgovor, uz predgovor Johanna Jakoba Grynaeusa, u knjizi Stjepana Kiša Segedinca *Theologiae sinceræ loci communes de Deo et homine perpetuis explicati tabulis et scholasticorum dogmatis illustrati* (Standardne teme teologije o Bogu i čovječanstvu objašnjene u tablicama i ilustrirane skolastičkim dok-

Stjepan Kiš Segedinac prema crtežu Matije Škarice. Portret je objavljen na drugoj stranici Segedinčeve knjige *Theologiae sincerae loci communes de Deo et homine*, objavljene u Baselu od 1585. godine u nekoliko izdanja (²1588, ³1593, ⁴1599 i ⁵1608).

trinarnim formulama) pod uredničkom rukom Johanna Jakoba Grynaeusa (1540-1617). Do 1608. ova je Kiševa knjiga sa Škaričiniim tekstom izašla u 5 izdanja. U sedamnaestom stoljeću je Melchior Adam napisao na latinskom i objavio u Frankfurtu i Heidelbergu (1615-1620) 546 životpisa, na 2.815 stranica, u pet dijelova: *Vitae Germanorum Philosophorum*; *Vitae Germanorum Medicorum*; *Vitae Germanorum Jureconsultorum et Politicorum*; *Vitae Germanorum Theologorum*; *Vitae Theologorum exterorum principum*. U dijelu *Vitae Theologorum exterorum principum* jedno je poglavlje posvetio Stjepanu Kišu Segedinu. U ovom radu koristim se tekstom iz sljedećega izdanja: Adam, Melchior: *Decades Duae Continentes Vitas Theologorum Exterorum Principum, Qui Ecclesiam Christi Superiori Seculo Propagarunt Et Propugnarunt*. Frankfurt: Jonae Rosae vidua, 1653. Potkraj dvadesetoga stoljeća izvrstan esej o Stjepanu Kišu Segedinu objavio je Alexander Sándor Unghváry pod nazivom "Stephen (István) Kis of Szeged, a Hungarian Reformer During the Ottoman Occupation, 1505-1572", u središnjem, desetom poglavlju svoje knjige *The Hungarian Protestant Reformation In The Sixteenth Century Under The Ottoman Impact* (1989).

Segedu, studirao je u Ugarskoj (Szeged, Lipppa, Gyula), te na sveučilištima u Beču od 1535. i Krakovu od 1537. U to je vrijeme Krakov kao humanističko središte postao centar širenja reformacijskih ideja.¹² U Krakovu je kao izvrstan student vrlo brzo i dobro naučio latinski i grčki, te mu je 1540. povjereno poučavanje latinskih klasika. Od 1543. studirao je na sveučilištu u Wittenbergu, gdje su mu bili profesori istaknuti reformatori: Martin Luther, Philipp Melanchthon, Caspar Cruciger i Johann Major (Scaricaeo, 1585; 1756, 511). Nakon teološkog studija u Wittenbergu, gdje je proveo tri godine (Scaricaeo, 1585; 1756, 516), vraća se u Ugarsku i radi kao učitelj, teolog i pedagog, najčešće u područjima pod osmanskom vlašću.¹³ Petar Petrović, zapovjednik Temišvara u vrijeme kraljice Izebele, pozvao ga je 1548. za rektora njegove škole. Kad je zbog političkih promjena Temišvar stekao Ferdinand Habsburški, Petrovića je 1552. naslijedio rimokatolički zapovjednik, a svi su protestantski propovjednici, pastori i učitelji bili prognani iz grada (1553). Nekoliko je mjeseci proboravio u Békésu (Bekes, Bekesini), odakle se je na poziv vjernika preselio u Tolnu kao upravitelj škole. U to je vrijeme kao pastor crkve u Tolni služio Mihael Starin. Bila je to “najslavnija od svih Crkava sve do Crnoga mora, u koje se mnogim ušćima ulijeva Dunav, povećan mnogim rijekama” (Scaricaeo, 1585; 1756, 522). Segedinac je u Tolni usvojio reformiranu tradiciju reformacije (Zoványi, 1977, 583-584), nekoliko je mjeseci povremeno propovijedao i tumačio Sveto pismo te redovito radio s mladima. Tu se oženio s Elizabetom, svojom drugom ženom, udovicom Ivana Beremenija, ženom “koju su svi s pravom hvalili i koja je bila neusporediva i izgledom i ponašanjem” (Scaricaeo, 1585; 1756, 523). Nakon vjenčanja Segedinac prihvaća poziv vjernika iz Luga te je na preporuku Mihaela Starina, biskupa Baranje, bio rukopoložen za pastora crkve u Lugu (Scaricaeo, 1585; 1756, 523-524). Tom je prigodom, izvješćuje Škarica, uz Segedinca rukopoloženo za službu (zaređeno) još nekoliko ljudi. Segedinac je na sinodi u Lugu 1554. u četrdesetdevetoj godini života imenovan biskupom Baranje i proglašen doktorom (Scaricaeo, 1585; 1756, 523-524). U Lugu je služio četiri godine, od 1554. do 1558, tijekom kojih je usvojio i troje djece: Anu, Saru i Izaka. Bio je vrlo omiljen u narodu i cijenjen među plemeni-tašima. Predavao je u školi i, prema Škarici, “kod kuće privatno poučavao slabije obrazovane ljude iz Crkve, koji su k njemu dolazili odasvuda i u tome ga nije prekidala ni najmanja bolest, već bi predavao i onda kad bi se iz kreveta, kako se kaže, mogao čuti samo njegov glas i doprijeti do slušatelja” (Scaricaeo, 1585; 1756, 524). Iz Luga seli 1558. u Kamaču (Kálmánca), a potom 1563. u Rackevo

12 Kiš i njegovi kolege studenti sveučilišta u Krakovu, Imre Ozorai, Mathias Dévai Biró i István Gálszéchi kasnije su postali utjecajni vođe reformacije u Ugarskoj.

13 Po povratku iz Wittenberga radio je u Csanádonu, odakle ga je prognao kraljevski blagajnik Georgius Frater. Od 1545. do 1548. radio je kao rektor u Guyli (Scaricaeo, 1585; 1756, 516).

(Ráckeve, Kevin).

Zbog zapaženog djelovanja bio je progonjen: biskup u katoličkom dijelu Ugarske dao ga je mučiti, oduzeo mu je vrijednu knjižnicu i ostalo imanje (Scaricaeo, 1585; 1756, 516-517); Osmanlije su ga 1561. zatočile optuživši ga da je uhoda. Oslobođen je 1562. (1563?), nakon što su mađarski vjernici za njega sakupili otkupninu u zlatu (Scaricaeo, 1585; 1756, 531; Unghváry 1989, 145).¹⁴ Škarica uspoređuje Kiša s Kristovim atletom kojega se može poistovjetiti s Josipom¹⁵, ili s Regulom Atilijem¹⁶. “On je”, ističe Škarica, “na žaljenje mnogih vjernika zbog preobilnih trpljenja, podnosio zatvor tako nedostojno i tako dugo kao Josip, tako odvažno poput Jeremije, tako sveto kao Danijel” (Scaricaeo, 1585; 1756, 534). Nakon oslobođenja iz osmanskog zatvora radi kao pastor Reformirane crkve u Ráckeve.

I obiteljski život proživljavao je u bolu i patnjama: triput se ženio jer su mu u epidemiji kuge umrle dvije žene i sedmero djece (Unghváry 1989, 145). Prvom ženom, Uršulom, oženio se 1548. Samo je jedan njegov sin preživio, bio je student na sveučilištu u Baselu.

Pastoralno i učiteljsko djelovanje

Biskup Mihael Starin bio je navjestitelj evanđelja, koji je u apostolskom duhu dovodio ljude do obraćenja Bogu, a potom ih okupljao u zajednicu vjernika, uspostavljajući tako brojne nove crkve. Na području Baranje i Slavonije uspostavio je sa suradnicima sto dvadeset crkava. Biskup Stjepan Kiš Segedinac kao teolog, učitelj i odgojitelj nadograđivao je Starinovo navjestiteljsko djelo u Baranji i Slavoniji. On se u svome djelovanju posvetio uređivanju i utvrđivanju crkve u Ugarskoj, pri čemu je najveći zadatak bio uspostavljanje autoriteta evanđelja i onih koji ga naviještaju. Taj je zadatak ostvario duhovnim izgrađivanjem vjernika na biblijskim načelima i istinama te uspostavljanjem društvenih standarda na učenju evanđelja. Smatrao je da jedino čovjek obnovljen evanđeljem i Duhom Svetim može živjeti po Božjem zakonu i uspostavljati novo i pravedno društvo.

U svome djelovanju i pisanju nastojao je izbjevati teološke kontroverze i dugotrajne rasprave. Matija Škarica je zapisao da je Kiš vrlo pažljivo izbjegavao vjerske sukobe, kad god je to bilo moguće (Scaricaeo, 1585; 1756, 522-523, 539-

14 O Segedinčevim zatočeništvima, mukama i oslobađanjima detaljnije vidi u Scaricaeo (1585; 1756, 527-537).

15 Misli se na Josipa, kojega su braća prodala u Egipat.

16 Marko Atilije Regul, rimski vojskovođa i političar u prvom punskom ratu, kasnije zarobljen i mučen u tamnici.

541), a Unghváry (1989, 147) je tome nadodao da je vjerojatno njegova vješto kontrolirana crkvena politika bila ukorijenjena u biblijskoj vjeri, a ne u suprotstavljenim vjeroispovjednim uvjerenjima.

Unghváry (1989, 147) smatra da se Kiševim prihvaćanjem vođenja Crkve u Mađarskoj povijesti crkvi dogodio povijesni zaokret kojim je urušen konstantinovski model prožimanja države i Crkve: cezaropapističku tradiciju Katoličke crkve zamijenila je samostalna Reformirana crkva koja je razvijala demokratski sustav vrijednosti temeljen na jednakom sudjelovanju pastora i laika u životu crkve. On i njegovi suradnici pastori trebali su izdvojiti i napustiti sve ono što nije bilo dobro u prijašnjim vremenima, kako bi obnovljena Crkva iznova postala Crkva koja ljubi Božju riječ, poučava je i po njoj služi narodu. I dok je na Zapadu reformacija započela na sveučilištima i urbanim sredinama, Kiš se u bespućima koja su okupirali Osmanlije suočavao uglavnom s ruralnom populacijom jer su važna kulturna središta bila razorena tijekom neprestanih ratova. Naviještanje evanđelja pomagali su najčešće putujući trgovci i obrazovaniji privrednici. Budući da je na području koje su okupirali Osmanlije ukinut zapadnjački feudalni model društva, reformacija je na tome području širena kao kršćansko zajedništvo odozdo prema gore, a ne kao u Njemačkoj odozgo prema dolje, prema načelu *cuius regio eius religio* (čije područje njegova i vjera) prema kojem su zemaljski vladari određivali svojim podanicima vjeroispovijest.

Segedinac je predvodio baranjsku biskupiju ugarske reformirane crkve u njezinu ključnom razdoblju za razvoj i opstanak. Nakon što je početkom 1550-ih u Tolni usvojio reformiranu tradiciju reformacije (Zoványi, 1977, 583-584), svoja je uvjerenja počeo propovijedati u Lugu, kamo se preselio 1554. godine i gdje je iste godine izabran za biskupa baranjske biskupije (*Superintendentium Baroviensium*).¹⁷

Proces uspostavljanja reformiranih crkava i uređivanja odnosa između lokalnih crkava prema švicarskom reformiranom modelu u baranjskoj biskupiji je započeo 1550-ih i dovršen je potkraj 1570-ih. Biskup Stjepan Kiš Segedinac je uz propovijedanje i poučavanje bio poznat po organizacijskom i teološkom promišljanju. Njegova djela su još desetljećima nakon njegove smrti bila utjecajna u Europi, posebice u ugarskoj reformiranoj tradiciji reformacije. Osmislio je i napisao "Baranjske kanone" (Zoványi, 1977, 584), koji su pod nazivom *Članci suglasnosti kršćanskih crkava* usvojeni, četiri godine nakon njegove smrti, na sinodi reformiranih crkava gornje i donje Baranje u Kneževim Vinogradima 16. i

17 Reformirana crkva u Ugarskoj bila je podijeljena na pet superintendencija, a Baranja i Slavonija činile su petu, Baranjsku superintendenciju (*Superintendentium Baroviensium*), koja je uspostavljena 1553. godine, a prvim je superintendentom bio Mihael Starin, pastor crkve u Tolni.

17. kolovoza 1576. godine. Na toj se sinodi okupilo više od 40 pastira¹⁸, koji su uz ostale teme raspravljali i usvojili spomenuti dokument, koji je na latinskom objavljen u Papi, 14. kolovoza 1577., kao *Articuli consensus Christianarum Ecclesiarum, quibus Universitas Fratrum subscripsit Herczegszeleosi in Barovia*.¹⁹ Dokument je u prijevodu Nikole Šiklošca (Nicolao Siclosio) iste godine objavljen u Papi na mađarskom jeziku kao *Az Also es fölső Baronyaban valo ecclesiaknac articvlsvi, mellyec Hercheg szölösön irattanac negyuen praedicatoroc ielön voltaban, melyeket mindyaion iouá hattanac anno Domini 1576. 16. Augusti*.²⁰ Latinsku verziju dokumenta je Matija Škarica²¹, koji je najvjerojatnije sudjelovao u sinodi, ali bez prava potpisa, poslao svom prijatelju Davidu Huszáru Panoncu, pastoru crkve u Papi, a ovaj ga je objavio.

Nije nam poznato kada je biskup Stjepan Kiš Segedinac osmislio i napisao predložak dokumenta *Članci suglasnosti kršćanskih crkava* (u daljem tekstu ČSKC), vjerojatno tijekom 1560-ih. Usvajanje toga dokumenta 1576. godine ukazuje nam da se proces organizacije i institucionalizacije Reformirane crkve u Ugarskoj odvijao vrlo sporo. Naime Baranjska biskupija bila je utemeljena 1553. godine, a međusobni odnosi propovjednika i pastira u biskupiji uređeni su tek 1576. Svi pastiri koji su potpisali dokument složili su se da će im *Članci* služiti kao vodilja u služenju Bogu i ljudima te za uređenje međusobnih odnosa i odnosa u i među crkvama. Potpisom su se složili da prihvaćaju kaznu duhovne vlasti ako na bilo koji način prekrše odredbe dokumenta.²² Prvim člankom odriče se pravo svjetovnim vlastima da se miješaju u vodstvo crkve u području vjere.²³ Crkvu

18 Popis i potpise pastora vidi u Milić (2006, 86-87).

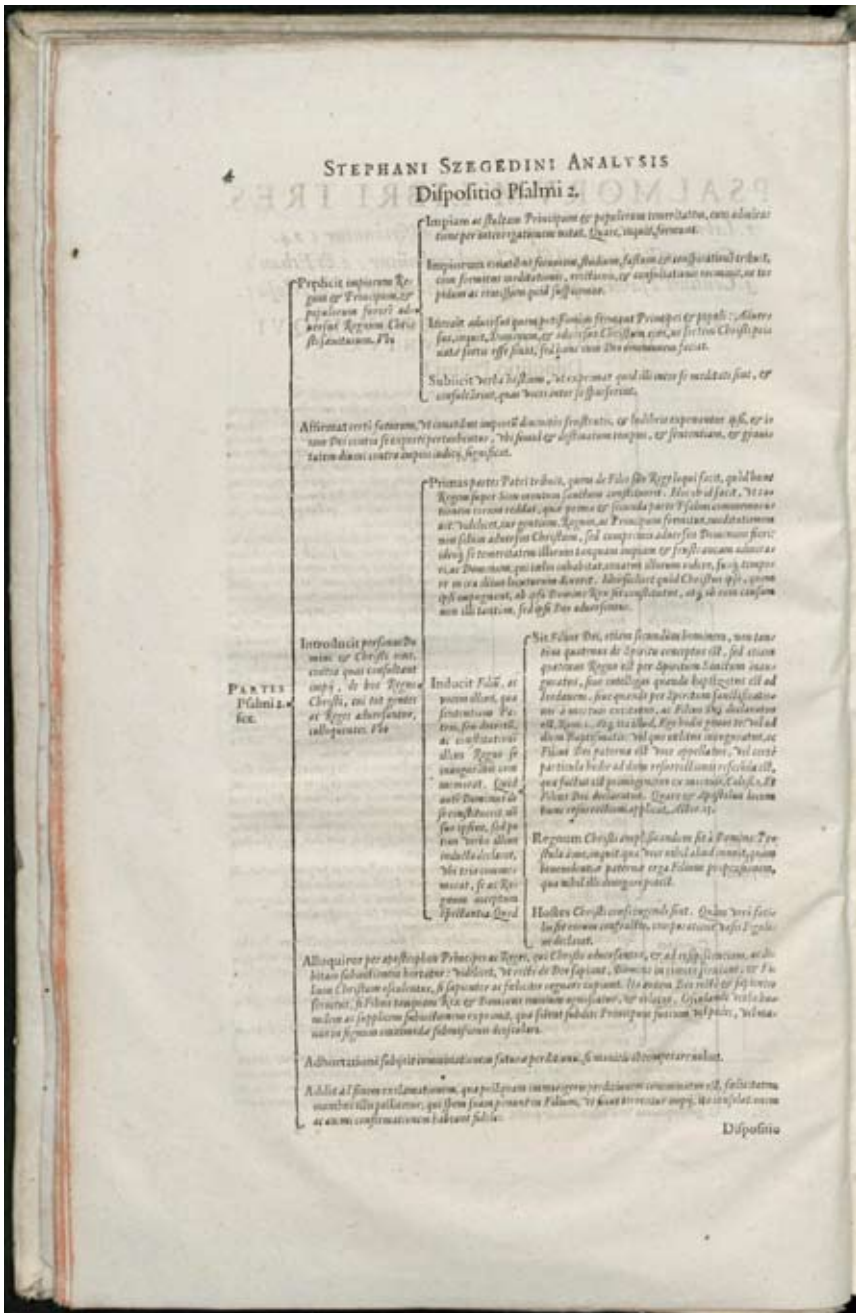
19 Detaljnije vidi u *Régi magyarország nyomatványok I. 1473-1600 (Popis ranih mađarskih tiskanih djela I., 1473-1600)*, 394 i Károly Szabó, *Régi magyar könyvtár (Popis starih mađarskih knjiga)*, II. 141.

20 Vidi u *Régi magyarország nyomatványok I. 1473-1600 (Popis ranih mađarskih tiskanih djela I., 1473-1600)*, 394.

21 Matija Škarica poznat je i pod imenom Matej Škarica, Matej Šarić Kevin, Máté Skaricza (mađ), te Matthaesus Scaricaeus, Matthaeso Scaricaeo Pannonio, Matthae Scaricaei Kevini (lat).

22 Razlog potpisivanja dokumenta daje posljednji, 47. članak dokumenta: "Nakon što ovi članci budu javno proglašeni i odobreni prema normi vjere, te se dopadnu pastirima, hoćemo da ih svaki pojedini potpiše, te da ih se poslije ne usude nerazumno prekršiti. A ako netko bude prekršio oholim uzdizanjem, odredili smo, da ga treba kazniti duhovnom vlašću kao očitog neprijatelja vjere i bunitelja te prekršitelja dobrog reda."

23 "Budući da pripadamo samo jedinomu Kralju i Bogu kao vrhovnoj glavi ispred ostalih svjetovnih vladara, stoga treba prezirati, u području vjere, sve svjetovne vlasti" (ČSKC, 1).

Pregled Psalma 2. u knjizi *Tabulae analyticae*, objavljene u Schaffhausenu 1592. godine. Izvor: Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt.

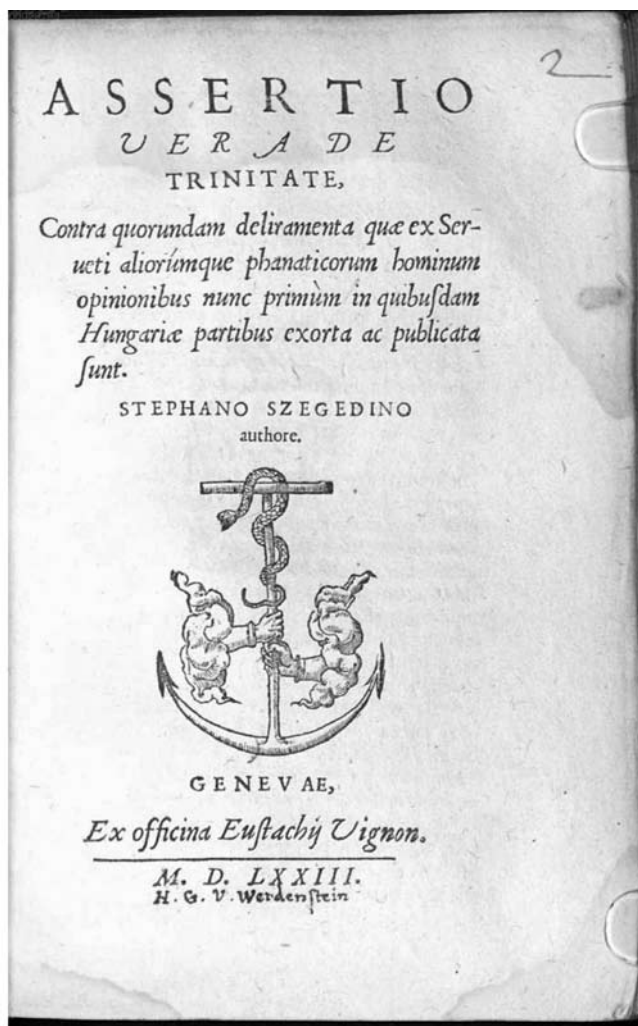
predvodi superintendent²⁴ uz suglasnost starješina,²⁵ posebice u važnim stvarima (ČSKC, 3). Jedna od najvažnijih tema u *Člancima suglasnosti kršćanskih crkava* jest pastoralna služba i odnos pastira s drugim službama u crkvi. Pastoralna služba u crkvi podložna je starješinama i njihovoj vlasti, a pastiri u crkvama moraju biti poslušni starješinama (ČSKC, 4, 5). Svaki je pastir trebao pred crkvom položiti ispit znanja i vladanja (ČSKC, 6). Od pastira se očekivalo da nedjeljom propovijeda dvije, a preko tjedna tri propovjedi, u vrijeme kad je narod slobodniji od poljodjelskih i drugih radova (ČSKC, 18). Uz mjesne crkve reformatori su revno nastojali organizirati i škole.²⁶ Posebice su se u tome istakli Mihael Starin sa školom u Lugu od 1544. i Stjepan Kiš Segedinac, koji je poučavao u Kneževim Vinogradima i pitanje odnosa pastira i upravitelja škole definirao u *Člancima*. Neke su, poput škole u Zmajevcu, bile u rangu gimnazije. Upravitelji škola trebali su biti podložni pastirima (ČSKC, 26).

Objavljena teološka djela

Uz organiziranje i vođenje Crkve, Kiš je intenzivno pisao. Kako su sve njegove knjige objavljene postumno te nemamo prave informacije kada je koji rukopis dovršio, slijedit ćemo kronološki objavljivanje njegovih knjiga.

Stjepan Kiš Segedinac neprestano se suočavao s agresivnom promidžbom antitrinitarijanaca protiv sv. Trojstva.²⁷ U obranu pravovjernog kršćanstva napi-

- 24 Naziv superintendent dolazi iz latinskog jezika u značenju nadglednik ili biskup i istoznačan je grčkom izrazu *episkopos*. U Reformiranim crkvama biskupa izabiru delegati crkvenih općina i nema ni sakramentalnu ni zakonodavnu vlast (Milić, 2006, 58).
- 25 Reformirane crkve diljem Europe, tako i u Baranji i Slavoniji, bile su organizirane prema prezbiterijalnom sustavu, prema kojemu starješine ili prezbiteri (grč. *prezbyteros* – stariji, stara, starješina) upravljaju crkvom. Starješine ili prezbiteri su vjernici izabrani za crkveni odbor u mjesnoj crkvi ili za Sinodu superintendencije ili biskupije. Izraz starješina se u *Člancima suglasnosti kršćanskih crkava* uglavnom koristi za starješine koji su izabrani u upravno tijelo cjelokupne crkve (Usp. Milić, 2006, 58).
- 26 Pozivajući se na *Kanonske vizitacije u Baranji 1729-1810*. Milić (2006, 200) navodi da su početkom 18. stoljeća djelovale, ranije organizirane, reformirane škole u Kopačevu, Vardarcu, Lugu, Karancu, Kneževim Vinogradima, Kotlini, Suzi i Zmajevcu.
- 27 Antitrinitarijanci su pripadali skupini racionalista u pokretu radikalne reformacije. Taj su pokret u šesnaestom stoljeću činile tri veće skupine: anabaptisti, mistici ili duhovnjaci i racionalisti. Anabaptisti su iznad svega cijenili Bibliju, posebice Novi zavjet. Smatrali su da ne treba reformirati crkvu, već je treba uspostaviti na prastare apostolske temelje. Mistici ili duhovnjaci su manje pažnje posvećivali vanjskoj, vidljivoj crkvi, a više unutarnjem iskustvu duha. Racionalisti su se oslanjali na razum, pri čemu su mnogima od njih trinitarne i kristološke dogme stare crkve bile upitne. Antitrinitarijance je na mađarskom području predvodio humanist Ferenc David, čija su se teološka i humanistička gledišta izravno suprotstavljala učenjima Biblije

Assertio vera de Trinitate, Ženeva, 1573. Izvor: Bibliothèque de Genève.

sao je raspravu *Assertio vera de Trinitate, Contra quorundam deliramenta quae ex Seruati aliorumque phanaticorum hominum opinionibus nunc primum in quibusdam Hungariae partibus exorta ac publicata sunt* u kojoj apologetski prvo iznosi

i reformirane tradicije reformacije. Bibliju je prosuđivao temeljem razuma, a zadržao je samo ona učenja za koja je smatrao da proizlaze iz Biblije i racionalno se mogu shvatiti. Pri tome je odbacio nauk o Trojstvu, smatrajući ga ljudskim promišljanjem. Ferenc David utemeljio je 1565. Unitarijansku crkvu, koja se iz Kolozsvára širila Ugarskom, posebice istočnom. Sabor u Tordi, održan u siječnju 1568, izglasao je vjersku slobodu za sve vjerske zajednice, uključujući i unitarijance.

antitrinitarijansko učenje, obrazlaže njegov nastanak i razvoj, a potom utvrđuje biblijsko učenje o Trojstvu. Rasprava sažima biblijski odgovor reformiranoga kršćanstva na antitrinitarijansko osporavanje Trojstva. Raspravu je Matija Škarica, Segedinčev student i suradnik, s ostalim Segedinčevim spisima ponio sa sobom kad je 1569. krenuo na studijsko putovanje po Europi. Rukopis je 1570/1571. u Ženevi predao kalvinskom teologu Theodorea Bezi, Calvinovu nasljedniku, koji ga je nakon Kišove smrti (1572) tiskao 1573. godine.²⁸ Nije nam poznato zašto je Beza, od svih Kišovih djela koja je Škarica donio u Ženevu, izabrao najprije tiskati raspravu *Assertio vera de Trinitate*. Možemo samo pretpostavljati da je Beza htio poduprijeti borbu reformiranih kršćana za pravovjerno biblijsko razumijevanje Trojstva, koje su osporavali antitrinitarijanci u Ugarskoj i Poljskoj.

Rasprava *Assertio vera de Trinitate* tiskana je na 188 stranica. Uz predgovor Theodorea Beze i Kišov uvod, rasprava ima dva dijela. U prvome dijelu od 1. do 129. stranice, Kiš raspravlja o svetome Trojstvu u jedanaest poglavlja: De unitate Dei (Jedinstvenost Božja); De essentia Dei (Bit Božja); De persona (Bog kao Osoba); De Trinitate (Trojstvo); De reali distinctione Patris, Filli, & Spiritus sancti (Stvarna razlika između Oca, Sina i Duha Svetoga); De nomine homousios (O nazivu homousios); De duplici Christi generatione (O dvostrukoj Kristovoj naravi); De verbo seu Fillio Dei (O izrazu Sin Božji); De vocabulo Dei, & quod Christus verus Deus sit (O Riječi Božjoj koja je Krist, pravi Bog); De Spiritu (O Duhu); De processione (Stvaranje). Od 130. do 183. stranice nalazi se prilog od deset tablica u kojima Kiš grafički prikazuje i objašnjava nauk o svetom Trojstvu.

U Baselu su 1584. godine objavljene tri Kišove knjige: *Speculum pontificum Romanorum*, *Spiegel des weltlichen römischen Bapsttum* i *Tractatus brevis de traditionibus quibusdam pontificum romanorum*. U Zürichu je iste godine objavljeno djelo *Quaestiones de verbis Coenae Domini* u kojemu Kiš raspravlja o značenju euharistije i njezinoj ulozi u životu Reformirane crkve. Djelo je komparativna studija luteranskoga i reformiranog razumijevanja Večere Gospodnje.

Djelom *Speculum pontificum Romanorum*²⁹ (*Ogledalo rimskih papa*) Kiš se pridružio brojnim reformatorima i teolozima koji su poučavali i branili sukcesiju naviještane Božje Riječi tj. sukcesiju apostolskog nauka u Crkvi te samim time osporavali rimokatoličko učenje o apostolskoj sukcesiji po službi pape i biskupa. Ova Kišova rasprava objavljena je do 1604. godine u četiri izdanja na

28 Škarica je zapisao da nije podržavao tiskanje Segedinčeve rasprave *Assertio vera de Trinitate*, posebice zato što mu je Segedinac poslao pismo, tijekom njegova proputovanja Italijom, u kojem mu je poručio da mora opširnije obrazložiti nauk protiv arijevaca (Scaricaeo, 1585; 1756, 550).

29 Za povijesno-teološku analizu djela služio sam se sljedećim izdanjem: Stephanum Szegedinum Pannonium, *Speculum pontificum Romanorum: In quo Imperium, Decreta, Vita: Prodigia, Interitus: elogia, ...* Basel, Konrad von Waldkirch, 1592.

latinskom jeziku (1584, 1586, 1592, 1602), a njezino produženo izdanje *Spiegel des weltlichen römischen Bapsttum* objavljeno je 1584. u Baselu na njemačkom jeziku. Knjiga *Speculum pontificum Romanorum* sastavljena je od četiri cjeline, koje je Kiš najvjerojatnije koristio kao predložak svojim predavanjima, poukama i propovijedima.³⁰ Te cjeline, koje u knjizi stoje kao samostalni spisi, vješta je ruka redaktora Beze spojila u jedno djelo. U prvome dijelu, istražujući crkvenopovijesna događanja, Kiš razotkriva povijesni razvoj papinstva, ukazuje na važne izvore, dokumente i događaje koji su potakli i učvrstili primat pape. I on, kao i mnogi drugi reformatori prije njega, uspoređuje papinstvo i nauk rimokatoličke crkve s Antikristom i njegovim naukom. Zatim donosi povijesni pregled razvoja rimokatoličkog krštenja i mise.

U drugom dijelu ukazuje na nemoralno življenje pojedinih papa te objašnjava podrijetlo i uzroke duhovnog i moralnog pada papa i biskupa. Pri tome se obilno koristi njemu dostupnim povijesnim izvorima. Smatra da je materijalizam i želja za moći izvor nemoralnosti papa i klera u Crkvi. Imajući u vidu Sveto pismo, Kiš ističe da su neki pape, poput Grgura I. (604), ostali vjerni izvornom kršćanskom učenju. U promišljanju i proučavanju papa i papinstva Kiš ne prati kronološki slijed, već okuplja u skupine pape s određenim karakteristikama, a zatim se posvećuje obrazlaganju tih specifičnosti.

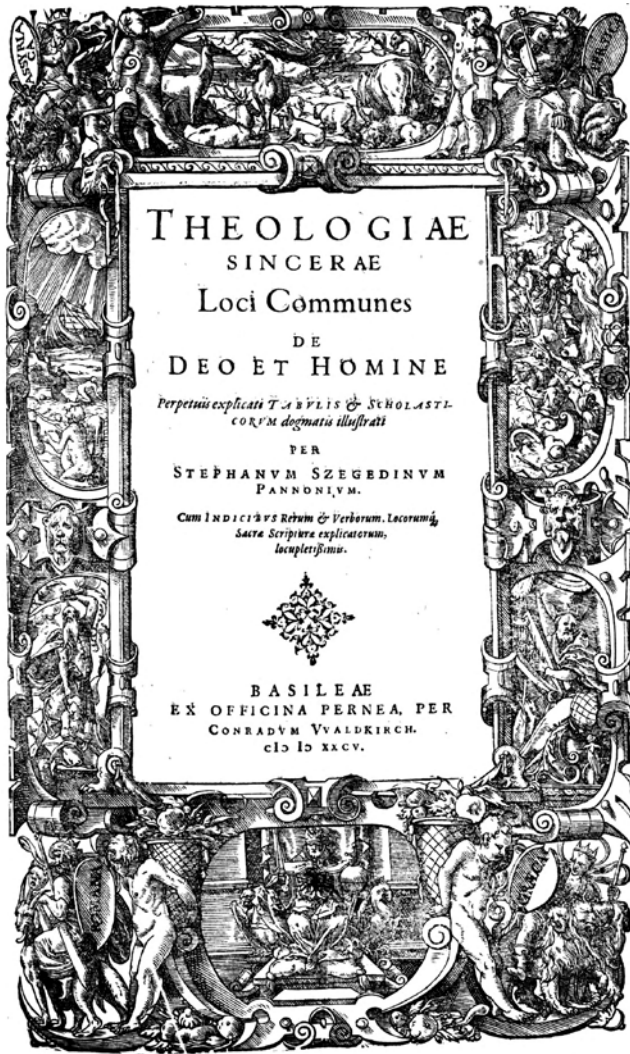
Treći dio sadrži abecedni popis pojmova i izraza korištenih u povijesti Crkve s uputnicom gdje se i kada prvi put spominje.

U četvrtom dijelu naslovljenom *Qvaestiones de traditionibus qvibvsdam Pontificum elegantes* daje odgovore na četiri skupine pitanja. U prvoj je skupini trinaest pitanja i odgovora o Crkvi Kristovoj (str. 248-251) te četrdeset i pet pitanja i odgovora o crkvi papinskoj (str. 252-270). U drugoj su skupini pedeset i četiri pitanja s odgovorima o papističkoj misi (str. 270-282) te dvadeset argumenata zašto misa nije svetopisamska (str. 282-285). Treća skupina pitanja obuhvaća pitanja papinskoga raja (str. 286-298) a četvrta čistilišta (str. 299-309).

Najznačajnije Kišovo djelo je *Theologiae sincerae loci communes de Deo et Homine perpetuis Tabulis explicati et scholasticorum dogmatis illustrati* (Standardne teme teologije o Bogu i čovječanstvu objašnjene u tablicama i ilustrirane skolastičkim doktrinarnim formulama). Djelo je objavljeno u pet izdanja: u Baselu 1585, 1588, 1593, 1599. i u nezabilježenom mjestu 1608. U tom spisu objavljene su njegove praktične metode poučavanja, teološka razlaganja i sustavi tabličnog i grafičkog prikaza sadržaja.³¹ Knjiga ima 572 stranice (izdanje iz 1588. ima 665 stranica) te se uz predgovor Johanna Grynaeusa (8 str) i životopis Stjepana Kiša

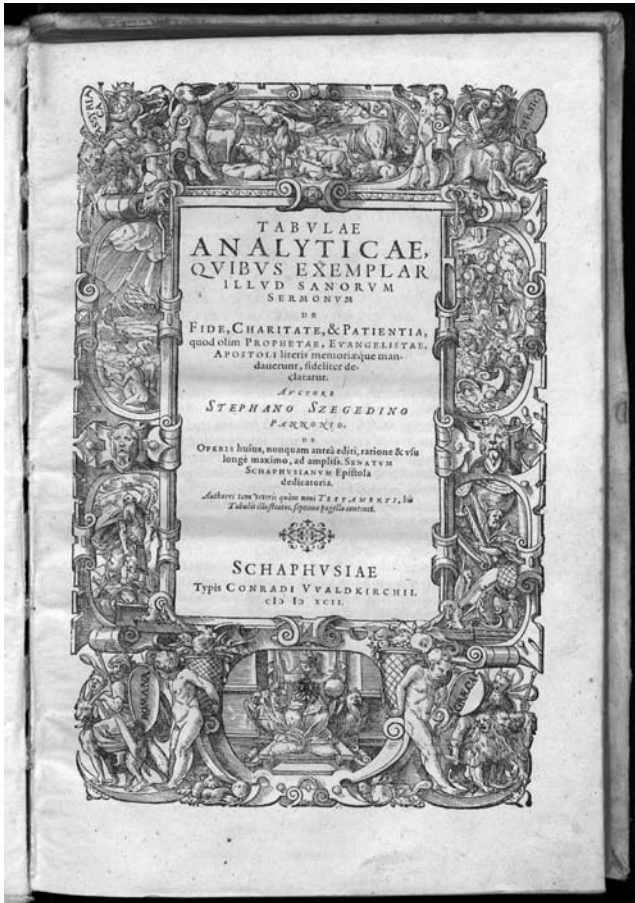
30 Djelo velikim dijelom sadrži tek štire činjenice koje su Kišu najvjerojatnije služile kao natuknice i podsjetnik za predavanje.

31 Za analizu služio sam se prvim izdanjem knjige iz 1585. godine.

Theologiae sincerae loci communes de Deo et homine perpetuis explicati tabulis et scholasticorum dogmatibus illustrati, Basel, 1585. Izvor: Google book.

Segedinca iz pera Matije Škarice (17 str), sastoji iz četiri temeljna dijela. U prvom dijelu (str. 1-214) nalaze se teološke definicije, razlaganja i objašnjenja o Bogu i njegovim svojstvima. Kiš s posebnom pažnjom obrazlaže svetopisamski utemeljeno, teološki istančano i za laike jednostavno temeljne razlike slike o trojednom Bogu u Starom i Novom zavjetu. Drugi dio (str. 215-410) sadrži antropološke studije, u kojima se rasprava usredotočuje na čovjeka, njegovo podrijetlo, sudbinu, grešnu narav, nemogućnost samootkupljenja vlastitom voljom i moći te čovjekovo prihvaćanje spasenja u Isusu Kristu čime postaje na sliku Božju (Imago Dei) koju je izgubio Adamovim padom. Treći dio (str. 414-467) sadrži niz biblij-

Tabulae analyticae, Basel, 1592. Izvor: Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt.

sko-etičkih rasprava, ključnih za svakodnevno kršćansko življenje, primjerice o: snovima, očaju, diskriminaciji, slikama, laganju, krivokletstvu, ubojstvu, bogohu-ljenju, mržnji, pohlepi, pijanstvu, lijenosti, zavisti, rasipanju, ponosu, oblačenju, plesu, taštini, seksu, celibatu svećenika, pobuni, razdoru u zajednici, skandalima, silovanju, nezahvalnosti, itd. U četvrtom dijelu (str. 468-504) Segedinac donosi papistički (rimokatolički) nauk, koji uključuje učenja o: anđelima, čovjeku, predodređenju, slobodnoj volji, grijehu općenito, izvornom grijehu, evanđelju, sakramentima, krštenju, misi, svećenstvu, ispovijedanju grijeha, oprostima grijeha, propovijedanju, koncilima, tradiciji, papi, isključenju iz crkve, kultu svetaca, čistilištu, itd. Knjiga završava iscrpnim indeksom pojmova na dvadeset pet stranica.

Theologiae sincerae postala je enciklopedija reformirane teologije kojom su se desetljećima služili teolozi, propovjednici, pastori i vjernici u Ugarskoj i širom Europe. U njoj Kiš tablicama, grafički jednostavno prikazuje zamršene teološke

teme i sadržaje, koje je prvo definirao, zatim ih je obrazložio te napokon potkrijepio argumentima i citatima iz Biblije. Pri tomu se služio djelima vodećih švicarskih i njemačkih reformatora.³²

Djelo *Tabvlæ Analyticae, Qvibvs Exemplar Illvd Sanorvm Sermonvm De Fide, Charitate, & Patientia, quod olim Prophetæ, Evangelistæ, Apostoli literis memoriaëque mandauerunt, fideliter declaratur* objavljeno je u četiri izdanja: Schaffhausenu 1592; Londonu 1593. te Baselu 1599. i 1610. Djelo je objavljeno na 379 stranica. Posvetu je potpisao 26. kolovoza 1592. tiskar Conradus Waldkirsch. Predgovor naslovljen *In dilucidis Psalmsorum & Prophetharum Dispositiones Stephani Szegedini, Patris in Christo ac Mecœnatis sui, perpetua gratitudine colendi, &c.* napisao je Matija Škarica (Matthævs Scaricævs Kevinvs). Knjiga sadrži analizu i tumačenja pojedinih tekstova Staroga i Novoga zavjeta. Prvih sedamdeset pet stranica posvećeno je tumačenju knjige Psalama. Potom tumači Proročke knjige: Izaiju (str. 77-132), Daniela (133-159), Ezekielu (160-188) i Jeremiju (189-269) te Tužaljke (270-181). Drugi dio knjige sadrži vrlo kratak životopis Isusa Krista (str. 282-284), te opći pregled, poglavlje po poglavlje, Evanđelja po Mateju (284-302) i Ivanu (302-320). Novozavjetne pouke sadrže razlaganje osam velikih i dalekosežnih propovijedi: propovijed apostola Petra na Pentekost (Dj 2,14-36), njegovu propovijed nakon ozdravljenja uzetoga (Dj 3,12-26), Stjepanovu propovijed prije nego li su ga kameovali (Dj 7,2-53), te pet propovijedi apostola Pavla: propovijed u Antiohiji pizidjskoj (Dj 13,16-41), propovijed u Ateni (Dj 17,22-31), oproštajni govor starješinama Efeza (Dj 20, 17-38), govor pred Feliksom (Dj 24,10-21), govor pred Agripom (Dj 26, 1-29). Treći dio knjige sadrži tumačenja trinaest Pavlovihi poslanica i poslanice Hebrejima, koju je pripisao apostolu Pavlu. Knjiga završava tumačenjima Jakovljeve, Prve i Druge Petrove poslanice i Prve Ivanove te knjige Otkrivenja.

Segedinčeva djela tiskana su u nekoliko izdanja nakon njegove smrti, uglavnom u Baselu, a neka u Londonu, Schaffhausenu, Ženevi i Zürichu. Knjiga *Speculum pontificum Romanorum* objavljena u četiri latinska izdanja, prevedena je na njemački i objavljena 1584. u Baselu kao *Spiegel des weltlichen römischen Bapsttum*. Knjiga je najvjerojatnije prevedena i na engleski jezik i objavljena 1604. pod nazivom *The Antithesis betweene the voyce of Christ and the Pope whereby is shewed that the Pope is Antichrist*.³³

32 Unghváry (1989, 156) navodi da se Kiš služio djelima reformiranihi teologa Wolfganga Musculus, Heinricha Bullingera, Theodorea Beze, Petrusa Martyra Vermiglija i luteranskog teologa Philippa Melanchthona.

33 Podatak o nazivu knjige pronašao sam u knjizi Johna Brinsleyja *Ludus literarius, or the Grammar Schoole* (London 1917, str. 359), koji glasi: *The Antithesis betweene the voyce of Christ and the Pope whereby is shewed that the Pope is Antichrist*. In Latyn written by S. Szegedins and Englished by R. B. [Stationers Register, 14 May, 1604]. No kako Brinsley ne donosi naziv izvornika na latinskom, nisam siguran o kojem je Segedinčevom djelu riječ.

Zaključak

Stjepan Kiš Segedinac – reformator, teolog, učitelj, pastor, biskup i spisatelj – živio je i djelovao jedno kraće razdoblje (1554-1558) u baranjskom naselju Lug, koje je već više od desetljeća bilo poznato središte reformacije, iz kojega je navjestitelj evanđelja Mihael Starin širio reformno i biblijsko učenje Baranjom i Slavonijom. Kiš je preuzeo pastoralnu službu u Lugu u ključnom razdoblju uspostave i razvoja reformacije u Baranji i Slavoniji. Sudjelovao je u sinodama crkava Baranje i Slavonije, a na sinodi u Lugu 1554. imenovan je biskupom (superintendentom) Baranje. I nakon odlaska iz Luga i prihvaćanja pastoralne službe u Kálmáncsi (1558) i Ráckeve (1563), kao biskup baranjske biskupije, koja je obuhvaćala današnju mađarsku pokrajinu Baranyu te hrvatsku Baranju i Slavoniju, brinuo se za crkve i vjernike u današnjem hrvatskom dijelu Baranje. Njegovo viđenje i prijedlog uređenja odnosa u biskupiji prihvatila su braća pastori u Kneževim Vinogradima, četiri godine nakon njegove smrti, te ga usvojili kao dokument pod nazivom *Članci suglasnosti kršćanskih crkava*, poznatim kao “Baranjski kanoni” i “Kanoni iz Kneževih Vinograda”.

U poučavanju je bio usredotočen na osobe koje je poučavao, a njegove metode poučavanja bile su vrlo praktične i korisne ne samo za studente i teologe, već i za pastore i propovjednike Božje riječi. Njegov praktičan i enciklopedijski stil pisanja učinio ga je popularnim u teološkim krugovima u Ugarskoj i Europi. Njegova su djela uz biblijsko-teološke rasprave obuhvaćala etičke, religijske, pravne i društvene teme. Uložio je veliki napor da svojim slušateljima i čitateljima priredi osnovnu reformacijsku literaturu i da njome utječe na duhovni i intelektualni život svoje i dolazeće generacije. Djela su mu bila objavljivana u više naklada, desetljećima nakon njegove smrti.

Literatura

Adam, Melchior (1653). *Decades Duæ Continentes Vitas Theologorum Exterorum Principum, Qui Ecclesiam Christi Superiori Seculo Propagarunt Et Propugnarunt*. Frankfurt, Jonae Rosae vidua.

Articuli consensus Christianarum Ecclesiarum, quibus Universitas Fratrum subscripsit Herczegszeleosini in Barovia, Anno Domini MDLXXVI. die 16. et 17. Augusti. Papæ. 1577.

Czigány, Lóránt (1986). *A History of Hungarian Literature: From the Earliest Times to the mid-1970's*. Digital Library of Hungarian Studies. <<http://mek.niif.hu/02000/02042/html/index.html>>, posjet 23. 8. 2009.

Članci suglasnosti kršćanskih crkava, u: Jasmin Milić, *Kalvinski kanoni iz Kneže-*

- vih Vinograda: Kalvinski dokument iz 1576. godine*. Osijek, Protestantska reformirana kršćanska crkva u RH i Reformatska crkvena općina Kneževi Vinogradi, 2006.
- Daniel, P. David (1996). Calvinism in Hungary: the theological and ecclesiastical transition to the Reformed faith, u: Andrew Pettegree, Alastair Duke i Gillian Lewis (ur.), *Calvinism in Europe, 1540-1620*. Cambridge, UK, Cambridge University Press.
- Heidelberški katekizam (1563) i Drugo helvetsko vjeroispovijedanje (1566)*. Osijek, Reformirana kršćanska Crkva u Republici Hrvatskoj i Reformirani teološki institut, 2000.
- Jambrek, Stanko (1999). *Hrvatski protestantski pokret XVI. i XVII. stoljeća*. Zaprješić, Matica hrvatska Zaprješić.
- Jambrek, Stanko (2012). *Reformacija u hrvatskim povijesnim zemljama u europskom kontekstu* (doktorska disertacija). Zagreb, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Keveházi, László (2005). "A keresztségét hirdetni kezdtem": Sztárai Mihály élete és szolgálata. Budapest, Luther Kiadó.
- Kiš Segedinac, Stjepan (1573). *Assertio vera de Trinitate, Contra quorundam deliramenta quae ex Serueti aliorumque phanaticorum hominum opinionibus nunc primum in quibusdam Hungariae partibus exorta ac publicata sunt*. Ženeva.
- Kiš Segedinac, Stjepan (1585). *Theologiae sincerae loci communes de Deo et homine perpetuis explicati tabulis et scholasticorum dogmatis illustrati*. Basel.
- Kiš Segedinac, Stjepan (1592). *Tabulae Analyticae, Quibus Exemplar Illud Sanorum Sermonum De Fide, Charitate, & Patientia, quod olim Prophetarum, Evangelistarum, Apostolorum literis memoriaeque mandauerunt, fideliter declaratur*, Schaffhausen.
- Kiš Segedinac, Stjepan (1602). *Speculum pontificum Romanorum: In quo Imperium, Decreta, Vita: Prodigia, Interitus: elogia, accuratè proponuntur, Per Stephanum Szegedinum Pannonium. Iucundis, de Traditionibus Pontificiis, Quaestionibus adiectis. Omnia nunc ex Balei actis Pontificiis & aliis restituta, aucta, digesta, illustrata*. Basel.
- Kontler, László (2002). *A History of Hungary*. Palgrave, Macmillan.
- Lampe, Frid. Adolpho (1728). *Historia Ecclesiae Reformatae, in Hungaria et Transylvania*. Trajecti ad Rhenum [Utrecht], Jacobus van Poolsum.
- Marijanović, Stanislav (1990). Protestantizam u Slavoniji za turske vladavine, u: *Privlačica 1980-1990*, Vinkovci, Kulturno informativni centar "Privlačica" Privlaka-izdavačka djelatnost Vinkovci.

- Marijanović, Stanislav (1997). Reformacijski pokret i protestantska književnost u Slavoniji i Baranji za turske vladavine, *Croatica: Prinosi proučavanju hrvatske književnosti*, XXVII, 45-46, str. 401-309.
- Marijanović, Stanislav (1999). Hrvatski književni barok u Slavoniji, u: *Drugi hrvatski slavistički kongres. Uvodna izlaganja*. Zagreb-Osijek, Hrvatsko filološko društvo, 29-54.
- Marijanović, Stanislav (2006). Hrvatsko-mađarski protestantizam za turske vladavine, u: *Godišnjak Ogranka Matice hrvatske Beli Manastir*, sv. 3, Beli Manastir.
- Murdock, Graeme (2000). *Calvinism on the frontier, 1600-1660: International Calvinism and the Reformed Church in Hungary and Transylvania*. Oxford, Oxford University Press.
- Payton, James R. (2010). Calvin and Eastern Europe: What Happened? *Religion in Eastern Europe* XXX, 2 (May 2010).
- Peter, Katalin (1994). Hungary, u: Scribner, Bob, Roy Porter i Mikulas Teich (ur.). *The Reformation in National Context*. New York, Cambridge University Press.
- Régi magyarországi nyomtatványok I. 1473-1600 (Popis ranih mađarskih tiskanih djela I., 1473-1600)*, Akadémia Kiadó, Budimpešta, 1971.
- Scaricaeo Pannonio, Matthaeo (1585). *Stephani Szegedini vita*, u: Stjepan Kiš Segedinac, *Theologiae sinceræ loci communes de Deo et homine perpetuis explicati tabulis et scholasticorum dogmatis illustrati*. Basel, 1585.
- Scaricaeo Pannonio, Matthaeo (1756). "Stephani Szegedini vita", u: Gerdes, Daniel. *Scrinium antiquarium, Miscellanea Groningana: nova ad historiam reformationis ecclesiasticam præcipue spectantia: inseruntur tractatus varii generis, epistolæ, orationes, biographiæ etsim, sive nunquam antea editæ, sive ita factæ rariores ut pro ineditis haberi possint*. Tomi V. Pars I. Groningæ & Bremæ, Apud Haj. Spandaw & G.W. Rump, 1756.
- Szabó, Károly. *Régi magyar könyvtár (Popis starih mađarskih knjiga)*, I. i II. dio. Budimpešta, A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó-Hivatala, 1885.
- Unghváry, Alexander Sándor (1989). *The Hungarian Protestant Reformation in the Sixteenth Century under the Ottoman Impact*. Lewiston, Lampeter, Queenston, The Edwin Mellen Press.
- Zoványi, Jenő (1922). *A reformáció Magyarországon 1565-ig*. Budapest.
- Zoványi, Jenő (1977). *Magyarországi protestánts egyháztörténeti lexicon*. Budapest, A Magyarországi református egyház scinati irodájának sajtóosztálya.

Stanko Jambrek

**Stephen Kis of Szeged
A Baranyan Reformer with European Influence**

Summary

The introductory part of this article offers a concise overview of the Reformation in Baranya and Slavonia in the sixteenth century, and introduces the role of the reformer Stephen Kis of Szeged in the development and institutionalization of the Baranyan diocese of the Hungarian Reformed Church which included the contemporary Croatian regions of Baranya and Slavonia. The article analyzes the life and work of Stephen Kis of Szeged as a bishop, theologian, teacher and writer, along with his theological influence in Hungary and Europe for decades after his death, based on primary sources as well as on Szegedi's published theological writings and other relevant literature.